

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi
III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Sempozyumu

(30-31 Ekim, 2009, Üsküp / Scopje)

HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN
TARİHSEL KİMLİĞİ, DÜŞÜNCE
SİSTEMİ ve ETKİLERİ

Editörler

Doç. Dr. Gıyasettin AYTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Yusuf DOĞAN
Arş.Gör. Deren Başak AKMAN YEŞİLEL

MAKEDONSKI BROD'DAKİ AZ. NİKOLA KİLİSESİ YA DA HİDİR BABA TÜRBEŞİ'NİN TARİHİ KONUSUNDAKİ İKİLEMLER

Dilemmas about the History of the Hıdır Baba Tomb or
St. Nicolas Church in Makedonski Brod

Elizabeta KONESKA

ÖZET

İkilem, Makedonski Brod'da bulunan Az. Nikola Kilisesi ya da başka tabirle Hıdır Baba Türbesi'ne aittir. Bu mabedi, bugün kendi dinî tesisi olarak Hristyanlar da Müslümanlar da ziyaret etmektedirler. Adı geçen mabette kutlanan en büyük bayram; Hristiyanların Gjurjovden, Müslümanların ise Hidirellez adıyla 06 Mayıs günü kutladıkları gündür.

Anahtar Kelimeler: Tekke, Baba, Hristiyanlık, Tasavvuf

ABSTRACT

In Makedonski Brod, located in the western part of Macedonia there is a church which the Christians from the town respect it is a church called Saint Nikolas, and the Moslems as Turbe on H'd'r Baba, which belongs to the Bektashi Dervish order.

In the data given in the published articles, from the preserved legends, as well as the state in is in the last few years, the dilemmas about the earliest history of the church remained. Namely, a question arise, was it formed at first as a tekke dedicated to H'd'r baba, or at the same place, before the arrival of the Turks, there was an older Christian temple, the church of St. Nikolas or St.Iliya.

The suppositions that there was a church before the arrival of the Turks in this area are supported by data for an existence of the St.Iliya church in the middle Ages in Brod, which later on have been ruined and built a tekke on the same place. Also, there is a supposition the tekke H'd'r baba was built on the foundations of the Urashets Monastery, which stopped its activity towards the end of the 15th century, though the location cannot be confirmed to this supposition the prevented legends with the local Christian population certify for building the church of St. Nikolas, especially the oldest one, noted by Marko Tsepenkov during the second half of the XIX century.

The supposition that the temple has been built as a tekke relies upon the published references where the author could not find any data for the existence of the named about churches in the Middle ages, as well as to the published Turkish document of 1544 about the existence of H'd'r baba. In case that there was not any church on that place before the building of tekke, there is a possibility during naming of the temple there was a connection between the saint Nikolas with the Bektashi baba. Such connections between Bektashi and Christian saints are supposed to be noted in the references, but also in practice. In fact, there is a possibility to use the name of St. Nikolas in order to respect and connect the cult of this saint with that one to H'd'r baba with the Bektashes. As an

addition data for this represents the example with the Bektashi Dikmen baba tekke at the village of Kanatlartsi, near Prilep, which was named by the local Bektashis with a name more, second name – St. Nikolas. This tekke, according to the legend presents with the Bektashi, has got its origin from the H'd'r baba tekke in Brod.

In the case of naming this temple with St. Nikolas - H'd'r baba, the author thinks that there is a connection of the Christian with Muslim saint, which represents a belief that have been lasting for centuries even to the present day.

Key Words: Lodge, Baba, History, Christianity, Mysticism

Makedonski Brod'da şehirdeki Hristiyanların Az. Nikola, çevredeki Müslümanların ise Hıdır Baba Bektaşî Türbesi olarak kabul ettikleri bir mabet bulunmaktadır. Osmanlıların Balkanlara gelişinden önce aynı yerde, Osmanlıların Balkanlara gelişle tekkeye dönüştürülen, XX. yüzyılda ise yeniden kilise olarak devreye sokulan Az. Nikola Kilisesi'nin bulunduğu inanan Hristiyanlar, bu mabedin kilise olduğuna inanmaktadırlar. Genelde Bektaşî tarikatı mensubu Müslümanlar ise mabedin kuruluşundan bu yana bugün olduğu gibi sadece tekke olduğuna inanmaktadırlar. Bugün, Hristiyanlar da Müslümanlar da adı geçen mabedi ziyaret ediyor, onu kullanıyor ve onunla özdeşleşiyor. Bu mabette 6 Mayıs günü kutlanan en büyük bayram Hristiyanların Gjurgjovden (Az. Gjorgji - Az. Yorgi), Müslümanların ise Hidirellez günüdür.

Bugünkü mabet binası Makedonski Brod'un güneybatısında, şehrin büyük bir bölümünün görüldüğü yüksek bir düzlükte bulunmaktadır. Zeminini, kenarları 6,5 metre uzunluğunda olan bir kare şeklindedir. Batı tarafında küçük ve alçak kapıdan oluşan bir girişi vardır. Doğu tarafında ise boyut ve hacmiyle binanın zemin ölçülerine orantılı olmadığından binayla kıyasla daha geç dönemlerde yapıldığı açıkça anlaşılan küçük yarı çember şeklinde bir apsid bulunmaktadır. Binanın, güney tarafında bulunan sadece bir tane uzun dörtgen penceresi vardır. Pencerenin metal parmaklıkları vardır ve alçak konumdadır. Binanın içindeki zemin, taş karelerle kaplı olup iki merdiven basamağı kadar araziden daha yüksek konumdadır. Binanın güney-doğu tarafında, Müslümanlara göre Hıdır Baba'ya ait bir mezar bulunmaktadır. Mimarisinin özellikleri ve binanın içinde türbe olduğu izlenimini veren bir mezarın bulunması, bugünkü binanın XIX. yüzyılda veya XX. yüzyılın başında büyük bir olasılıkla türbe (mezar) olarak yapıldığını göstermektedir. Bugün ise söz konusu tesiste paralel olarak Hristiyan belirtileri ve Bektaşî derviş tarikatına ait belirtiler (mezarın etrafında seccadeler, tespihler, İmam Hü-

¹ Kuran'a göre, Hızır itaat eden köle, iyi insan, Hazreti Musa ile diyalogu olan yüce bir varlıktır. Kehf Suresi, ayet 61-82, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Editör Mehmet KILIÇ, 4. Baskı, İstanbul 1991, 300-303; Bektaşî'lere göre Hızır gizemli abihayattan içten bir yaratıktır. O, insanlara yardım eden konuyucu ruhtur. Anadolu'da Hızır genelde Hristiyan Aziz Georgi ile eş tutulmaktadır ve hem Hristiyanlar hem Müslümanlar tarafından saygı görmektedir. Müslümanlar Hızır ve İlyas'ın insanları korudukları ve çektikleri çilelerden kurtardıklarına inanırlar. Hızır'ın yeryüzünde, İlyas'ın ise su yüzünde... Yılda bir defa, Hidirellez gecesi, ikisi de bir araya gelir, ardından da herbiri insanlığa yardım etme görevine döner. John Kinsley BİRGE, *The Bektashi Order of Dervishes*, London 1965, 119, 264; Bu inanç Makedonya dervişlerinde kabul görmüştür; Hızır'ın halk arasındaki adı Hıdır'dır. Bu aynı zaman, yeşil anlamı taşıyan erkek adıdır; Abdula [KALJ], *Turcizmi u srpsko-hrvatskom jeziku*, Sarajevo 1966, 324; Yazımızda, halk arasında en çok kullanılan ve en çok benimsenen Hıdır ismini kullanmayı uygun gördük. Hızır adına, Hızır, Haydar, Adar, Adır şekilleriye de rastlamak mümkündür.

seyin ve Hazreti Ali'nin resimleri) bulunmaktadır. Ancak, kiliseye dönüştürülmesinden sonra binada Hristiyan belirtileri hâkimdir.

Mabedin tarihi yeteri kadar bilinmemektedir. Bu yüzden de geçmişi konusunda birçok ikilem mevcuttur. Ulaşabildiğimiz yazılı eserlerde, Osmanlıların bu bölgelere gelmelerinden önce Makedonski Brod'da Az. Nikola adında bir kilisenin bulunduğu dair bilgiye rastlanamamıştır. Sadece, muhtemelen bölge köylerinin İslamlaştırma süreci esnasında yıkılan ve tekkeye dönüştürülen Brod (Poreçe) köyünde Aziz İliya adında bir kilisenin adı geçmektedir.² Dolayısıyla, Orta Çağ'da Makedonski Brod'da kilisenin olmadığı ihtimali konusunda bir fikir oluşturulmaktadır. Diğer yandan ise, yöre halkı arasında orta çağ'da Aziz Nikola Kilisesi'nin varoluşu hususunda güçlü bir inanç vardır, bu inancın tek dayanağı da söz konusu kilisenin yapılışı ile ilgili halk arasında hâla korunmuş rivayetlerdir. Belli ölçüde, Osmanlıların yeni fethettikleri topraklardaki daha eski mabetlerin temelleri üzerine kendi mabetlerini inşa etme konusundaki yaygın uygulamaları bu tür fikirler için dayanak olarak alınmaktadır.

Söz konusu mabedin yüzyıllar boyunca Hıdır Baba Tekkesi olarak varlığını sürdürdüğünü kesinlikle söyleyebiliriz. Bu gerçek, "Hızır Baba, başka adıyla Nikola Baba Zaviyesi"³. Adı geçen zaviyeyi Brod Köyü yakınlarında Hızır Baba adıyla bilinen derviş kurmuştur. Burası yolcuların konakladıkları ve misafir edildikleri yerdir. Eski sultan tahrir defterlerinde zaviyenin tarlaları, bağları, bahçeleri, koruları (ormanları) değirmeni ve çayırılarından uşur ve vergi alınmaması yazmaktadır. Yapılan denetlemede adı geçen barnakta yolculara misafirperverlik gösteren ve onlara hizmet sunan derviş Ali Baba yaşamaktadır. Şimdi yolculara hizmet eden adı geçen zaviyenin hizmetlileri ve yakınında yaşayanlar zaviyenin şeyhi Ali Baba, Velî Dede, Hasan Abdal, Hüdaverdi Dede, Hüseyin Dede, Aşık Dede, Pervane Abdal'dır. 7 kişi."⁵ içeriğinde 1544 yılına ait Osmanlı Türkçesi ile yazılı bir yazının aktarıldığı A. Stojanovski tarafından yayımlanan belge ile kanıtlanmaktadır.

Kiçevo (Kırçova) nahyesine bağlı Brod köyündeki aynı zaviyeye (tekkeye) ait 1568-69 yılı tahrir defterinin içeriği yukarıda alıntısı yapılan 1544 yılına ait belgenin içeriği ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Sadece iki fark gözetilmektedir: Birinci fark, Hızır Baba adının yanında artık Nikola Baba adının yer almadığı yazının başında bulunmaktadır. İkinci fark ise yolculara hizmet veren müritlerin sayısı ve kimlikleri (zaviyenin şeyhi Velî Dede, Kuli Abdal, Sultan Kuli Abdal, Piri Dede, Derviş Abdal, Atık Abdal, Hızır Dede, Bali Dede, Mehmed Abdal)⁶ hakkındaki farktır. Bu belgeye göre tekkenin şeyhi Velî Dede'dir, zaviyedeki personel sayısı ise 1544 yılına kıyasla dokuza çıkmıştır.

² Иван СНЕГАРОВ, *Историја на Охридската архиепископија-патријаршија*, т. II, 1932, Второ фототипно издание, Софија 1995, 450; Георги ТРАЈЧЕВ, *Манастирите во Македонија*, Софија 1933, 143; Илија ВЕЛЕВ, *Преглед на средновековните цркви и манастири во Македонија*, Скопје 1990 (daha eski yazılı kaynaklarla).

³ Zaviye – küçük bağınak, tekke. Турско –Б'лгарски речник, Под раководство на Стојан РОМАНСКИ, Софија 1962, 652.

⁵ Александар СТОЈАНОВСКИ, Едно потврдено предание, *Музејски гласник на Историскиот музеј на Македонија*, 4, Скопје 1979, 53-57; Belgenin aslı İstanbul Başbakanlık Arşivinde muhafaza edilmektedir.

⁶ *Турски документи за историјата на Македонскиот народ*, Опширен пописен дефтер за Скопскиот саниак од 1568-69 година, Т. ИВ, кн. ИИ, Превод редакција и коментар: Александар СТОЈАНОВСКИ, Скопје 1988, 380.

Stojanovski'nin söz konusu metninde XV. yüzyıl tahrir defterlerinde Brod köyü bölgesinde Uraşica (Oraşec) Manastır'ının adının geçtiği belirtilmektedir. 1467/68 yılında Uraşica Manastır'ında sadece iki rahip varmış⁷, 1481 yılına kadar da manastır tamamen viran, yani rahipsiz kalmıştır.⁸ Burada, yazının müellifi belki de Az. Nikola'ya adanmış ve viran kalan bu manastırın yerine birkaç on yıl sonra Bektaşilerin Hıdır Baba Tekkesi'ni kurdukları varsayımını ortaya atmaktadır.

Nikola Kilisesi'nin mevcudiyeti konusundaki bu varsayımı, Cepenkov (Makedon halk rivayetleri derleyicisi ç.a.) tarafından kayda alınan ve söz konusu yerde Az. Nikola adında bir manastırın ve mabetin olduğunu anlatan tekke hususunda rivayet,⁹ P. Jovanoviç tarafından 1926 yılında Brod Köyü'nde yaptığı araştırmaları esnasında kayda alınan rivayet¹⁰ ve bugün dahi hâlâ birçok değişik şekilleriyle halk arasında anlatılan bu rivayetler desteklemektedirler.¹¹

Bugün ağızlarda dolaşan bir Bektaşî rivayetine göre ise mabet önceden tekke olarak kurulmuştur.¹² Bektaşîlere göre Az. Nikola ve Hıdır Baba buluşmuşlar, "gönülleri barışmış" ve Makedonski Brod'daki bu mabette kalmışlar.¹³

⁷ Турски документи за историјата на Македонскиот народ, Општен пописен дефтер за Скопскиот санџак од 1568-69 година, Т. ИВ, кн. ИИ, Превод редакција и коментар: Александар СТОЈАНОВСКИ, Скопје 1988, 380.

⁸ İstanbul Başbakanlık Arşivindeki orijinallerinden çekilmiş ve Üsküp'te Makedonya Arşivinde muhafaza edilen 274 fotokopi, Тару дефтери No.16., Александар СТОЈАНОВСКИ, Едно..., 56.

⁹ Mabet konusunda rivayet içeren en eski yazılı belge XIX. yy.ın ikinci yarısında Marko Cepenkov tarafından kaleme alınmıştır. Bu rivayette, "Eski zamanlarda Az. Nikola mabedi ile birlikte bir manastır vardı. Türkler Kiçevo'ya geldiğinde bir Türk derviş olmuş, manastıra gitmiş ve onu tekkeye çevirmiş... Dervişlerin sayısı çoğaldıktan sonra zamanı gelmiş ve yaşlı derviş öbür dünyaya geç etmiş. Onu tekkede görmüşler ve orada bugün yeşil çuha ile örtülü mezar durur. Bundan böyle Türkler Hıdır Baba Tekkesi'ni, Bulgarlar eski zamanın beri Aziz Nikola Manastır'ını kutsal yer olarak kabul ederler. Tekkeye uğrayan her yolcuyla dervişler iki somun ekmeğe verirdi. Tekkenin tarlalarında ekin biçildiğinde komşu köylerden Az. Nikola'ya yardıma gelirler". Марко К. Цепенков, Македонски народни умотворби, Преданија, кн. 7, Македонска книга, Скопје 1972, 179-180.

¹⁰ Jovanoviç'in anlattığı rivayet: "Poreçe halkı o yörede bir zamanlar veba hastalığının kasıp kavurduğunu anlatırdı. Tam o zaman uzun ak sakallı bir yaşlı adam gelmiş ve ev yapmak için köylülerden bir arsa istemiş. Onlar Güney Brod'da ona arsa vermişler ve o orada ev yapmış. Yaşlı adam köylüleri veba hastalığından kurtaran Az. Nikola imiş ve köylüler, onları vebadan kurtardığı için ona bir manastır yapmışlar. Bu manastır çok zenginmiş ve orada dokuz Krapa'lı papaz yaşamış." Daha sonraları Türkler manastırın tekkeye dönüştürmüşler. Bunun için iki rivayet vardır. Bir rivayete göre bunu, dokuz Krapa'lı papazı öldüren Debreste'li paşa, başka bir rivayete göre ise bunu koyunlarıyla Poreçe'ye gelen ve kuşa yakalanan, dolayısıyla manastırın başrahibinden orada kış geçirmek için ricada bulunan Debre cobanları yapmış. O, onları kabul etmiş, ama onları onu öldürmüş ve manastırın tekkeye çevirmişler. Buna rağmen Türkler Az. Nikola'yı kutsumaya ve Hıdır Baba adına olduğu gibi Az. Nikola adına da yemin etmeye devam etmişler. Jovanoviç şöyle bir sonuca varıyor. Brod Köyü ilk başta manastıra sonra da tekkeye aittir". Петар ЈОВАНОВИЌ, "Порече", Насења и порекло становништва, кн. 28, Српски етнографски зборник, Београд 1935, 243-335/309-310.

¹¹ Yerli Hristiyan halkın bugün anlattığı rivayet mabetin kuruluşuyla ilgilidir: "... Ak sakallı yaşlı bir adam yakında bulunan meşe ormanında ateşin etrafında oturuyormuş. Oradan köyde veba hastalığının kasıp kavurduğunu ağlayan ve sızlayan insanlar geçiyormuş. Yaşlı dede bir öküzlü kışkırmaları ve derisini şerhler haline kesip onları birleştirmelerini ve bunlarla bir alan belirlenip o alanı manastır için vermelerini önermiş. Öylece veba yok olacaktı. Bunları bunu yapmış ve veba hastalığı yok olmuş. Ardından da köy vadiden tereye taşınmış. Yaşlı dede Az. Nikola imiş; Yerli halktan birçoğu bu rivayeti anlatmış; Buna benzer iki başka rivayet Училищен весник на ОУ "Св.Климент Охридски" (Makedonski Brod) br. 1, 2005, 5. yayımlanmıştır.

¹² Bektaşî Müslümanların anlattıkları rivayet tekkenin kuruluşu ile ilgilidir: "... Hıdır Baba geldiğinde halkın tümü Hristiyan olduğu için papaz kıyafetiyle gelmiş. Etrafta çok sayıda ölünlün, tabutun olduğunu görmüş. İnsanlara o kadar ölünlün nedenini sorduğunda o yörede veba hastalığı olduğunu söylemişler. Papaz kıyafetinde olan adam hastalardan birini ziyaret etmek istemiş, bir dua okumuş ve hasta sağlığına kavuşmuş. Yavaş yavaş bu zat tüm hastaları tedavi etmiş ve veba ortadan kalmış. Oturduğu yer güneş ısılarıyla aydınlanmış! Kerametini gördüklerinde o İslam dinini yaymak için Horasan'dan geldiğini ve Hıdır Baba olduğunu söylemiş. Yapılan iyilikler karşılığı olarak ne istediğini sorduklarında, bir öküzün kesilmesini, derisini ince bir sicim yapmalarını ve onunla belirlenebilecek kadar bir arazinin onun olmasını istemiş. Bu şekilde Hıdır Baba Tekkesi ve Türbesi'nin mekânı meydana gelmiş. Zamanında tekkenin insanların konakladıkları ve kanlarını doyurdıkları konakları varmış".

¹³ Bilgi veren kişiler: Musa Ali Paşoski, Derviş ve Murtezan Paşoski, Bektaşî babası, tezlerde vefat eden Kiçevo'lu (Kıtrçova) Ziya Baba'nın oğulları.

Stojanovski'nin adı geçen metnindeki bilgilere göre Makedonski Brod'da 1918 yılına kadar zaviye (tekke) varmış.¹⁴ Stojanovski, 1979 yılında metni yazmak üzere tekkenin yerini ziyaret ettiğinde, o yerde yöre halkının anlattıklarına göre sadece “tekkenin kurucusu Haydar Baba'nın gömüldüğü” türbenin bulunduğunu söylemektedir. Bu tekke, I. Dünya Savaşına kadar, yani Sırp'ların bu bölgeleri işgal etmelerine kadar, faal bir Bektaşî mabeti olarak ayakta kalmıştır. Bundan sonra ise türbe büyük bir ihtimalle kiliseye dönüştürülmüştür.¹⁵ Bu bilgiyi, XX. yüzyılın ikinci yarısında bu bölgelerde araştırmalar yapan ve Hıdır Baba Tekkesi'ni de andığı “Sultanların hakimiyeti zamanında Hristiyanlık ve İslam” adında başeserin yazarı büyük İngiliz araştırmacısı Hasluck kanıtlamaktadır. Hasluck, tekkenin eskiden beri o yerde bulunduğunu, altı/yedi dervişin tekkede yaşadığını ve son babanın vefatından sonra kapandığını anlatıyor. Müteakiben Sırp'lar, o yerde daha eski bir kilisenin bulunduğu tahminini öne sürerek tekkeyi Az. Nikola Kilisesi'ne dönüştürmüşler.¹⁶ İki dünya savaşı arasındaki dönemde tekkenin kiliseye dönüştürülmesini etkileyen nedenler arasında, Brod'da Müslüman nüfusunun yaşamadığı ve halk arasında o yerde bir zamanlar Az. Nikola mabedinin bulunduğu dair yaygın inancın olduğu gerçeklerini gösterebiliriz. Kilise yönetimine ait bir binanın inşası ile ilgili 1939 yılına ait bir kilise yazısına göre, bu amaç için öngörülen arsanın, “Küçük kilise Az. Nikola” adıyla bilinen mabedin hemen aşağısında bulunduğu belirtilmektedir.¹⁷

İkinci Dünya Savaşı esnasında mabet, özellikle Bektaşî Müslümanlar tarafından ziyaret edilmeye devam edilmesine rağmen, büyük ölçüde kendi haline bırakılmış ve dolayısıyla zamanla yıkıma maruz kalmıştır.¹⁸ 1970'li yıllarının sonuna doğru ya da 1980'li yıllarının başında, muhtemelen tekkenin, dolayısıyla türbenin koruma altına alınması ve restore edilmesi girişiminde bulunulmuştur.¹⁹ Tahmin edilen girişime yetkili metropolit tesisin restore edilmesi için bir eylem ile cevap vermiştir. Bunun neticesinde, “Az. Nikola Kilise-Türbesi'nin” 1984 yılında durum tespiti ile ilgili bir tutanak düzenlenmiş, tutanakta kiliseyi bekçi Hristina Terzioska'nın açtığı ve kilisenin içinde ilâhi taht ve ikonalar yanı sıra çok sayıda “İslam inancına ait unsurların” da bulunduğu yer almaktadır. Zemin yer yer koyun ve kuzu postlarıyla örtülü, ortada ise inananların zengin hediyeler bıraktıkları “gelişigüzel yapılmış Türk mezarın” bulunduğu da tutanakta yazmaktadır. Tut-

¹⁴ Müellif, sanat tarihçisi Lidija Kumbaracı Bogoević tarafından 1976 yılında yerinde yaptığı araştırmalarında tuttuğu notlarından alınan bilgilere dayanmaktadır. Lidija Kumbaracı, söz konusu bilgileri teyit etmiştir ve bu vesileyle kendisine teşekkür etmeyi borç biliyoruz.

¹⁵ Bilgi veren kişi (Sande Vlaot -Ulah Sande) olarak bilinen ve doğum tarihi 1911 yılı olan Aleksandar Terzioski. Eşi Hristina Terzioska XX. yy.ın 80'li yıllarının ortalarına kadar türbenin anahtarını saklıyormuş ve türbenin bakımını yapıyormuş. Makedonski Brod ve Kiçevo da 2005/06 yıllarında yerinde şahsi araştırmaların (ileride: M.Brod).

¹⁷ Архиепископско наместништво во Македонски Брод, Записник бр.7921/39 од 28.10.1939г.

¹⁸ A. Terzioski Kanatlar Köyü'nden gelen Bektaşîleri çoğu kez, ibadet yapma şartları olmadığı için türbeyi kısa bir ziyaretten sonra, türbenin yakınında olan evine kabul ettiğini ve onların evinin ikinci katındaki en büyük odada dua ederek ve ilahiler söyleyerek ibadetlerini yerine getirdiklerini anlatmıştır.

¹⁹ 1981 yılından itibaren Makedonski Brod'da papaz görevinde bulunan Marko Trpkovski ile Makedonski Brod Kilise Kurulu üyelerinden alınan bilgi. Üsküp'te İslam Dini Birliği (bundan böyle: İVZ) dini-eğitim konularından sorumlu üst düzey yetkilisi Yakub Selimovskii ile yapılan konuşmada “Böyle bir girişim yapılmış olsa dahi büyük bir olasılıkla yerel bir Bektaşî inananları grubu tarafından yapılmıştır, çünkü İVZ böyle bir girişimde bulunmamıştır.” ifadede bulunulmuştur.

anakta, inanların mezara Az. Nikola veya Haydar Baba mezarı olarak taptıkları yer almaktadır. O zaman, mekânın merkezî yerinde bulunan yeşil boyalı tahtadan yapılmış silindirik şeklindeki ahşap sandukanın yeri bir metre kadar güney duvar istikâmetine doğru değiştirilmiştir.²⁰ 1980'li yılların sonuna doğru tesis restore edilmiş ve bu restorasyon esnasında ikonaların durduğu yer de yapılmıştır. Büyük bir olasılıkla o sırada doğu tarafında küçük apsid yapılmıştır. Bektaşî Dervîş Tarikatı mensuplarının ifadelerinden binanın doğu tarafında apsidin yapıldığı yerde türbeye giriş kapısının bulunduğu anlaşılmaktadır. Giriş kapısının bu tarafta bulunması mantığa yatkındır, çünkü türbelere her zaman, başıyla batıya doğru defnedilenlerin ayakları tarafından girildiği bilinmektedir. Bunun içindir ki bugün, mezara başı tarafından yaklaşıldığından, giriş kapısının batıda bulunması mantığa aykırıdır. 1994 yılında tesis, kilise olarak vaftiz edilmiştir.

Yayımlanmış eserlerde ve günümüze kadar intikal eden rivayetlerde bulunan bilgiler özetlendiğinde ve son yıllarda tespit edilen durumdan hareket ederek mabedin erken tarihi konusundaki açıklığa kavuşmamış ikilemlerin hâlâ mevcut olduğunu görüyoruz. İkilim, bu mabedin baştan beri Hıdır Baba'ya adanmış tekke olarak mı kurulduğu yoksa o yerde Osmanlıların bu topraklara gelişinden önce daha eski Hristiyan mabedi Az. Nikola veya Az. İliya Kilisesi'nin mi bulunduğu yönündedir.

Osmanlıların bu topraklara gelişinden önce bu yerde kilisenin bulunduğu dair varsayımlar, Brod'da Az. İliya Kilisesi'nin bulunduğu dair Snegarov'un Orta Çağ'da Brod'da daha geç dönemlerde yıkılan ve yerine tekkenin yapıldığı Az. İliya Kilisesi'nin bulunduğu bilgiye ve Stojanovski'ye göre, adı geçen kilisenin ve Uraşec Manastır'nın yerinin tespit edilememesine rağmen Hıdır Baba Tekkesi'nin XV. yüzyılda faaliyetinin kendiliğinden söndüğü Uraşec Manastır'nın yerine yapılmış olması olasılığına dayanmaktadır. Bu varsayımı, Az. Nikola Kilisesi'nin yapılmasına dair yerli Hristiyan halkın hafızasında yer alan rivayetler, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında M. Cepenkov tarafından kayda alınmış bu konuda en eski rivayeti desteklemektedir.

Mabedin tekke olarak kurulduğu tahmini, yayımlanmış olan eserlerde Orta Çağ'da Az. Nikola Kilisesi'nin bulunduğu dair bir bilginin olmamasına dayanmaktadır. Bu yerde Hıdır Baba, Tekkesi'nin yapılmasından önce kilisenin olmaması kabul edildiğinde, bu mabedin Az. Nikola – Hıdır Baba, olarak adlandırılması büyük bir olasılıkla Hristiyan Aziz Nikola'nın Bektaşî evliyası Hıdır Baba ile sadece ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tür örnek ve ifadelere hem yazılı kaynaklarda hem de canlı temaslarda rastlayabildik. Birçok araştırmacı, Bektaşî evliyalı ve Hristiyan azizlerin ilişkilendirilmesinden hatta özdeş tutulmasından bahsetmektedir. Onlardan biri, Makedonya ve Kosova'da Bektaşîler arasında Az. Nikola hayranlığının korunduğunu yazan Max Choublier'dir.²¹ Bu

²⁰ M. Brod "Az. Nikola" kilisesinde 8.04.1984 tarihinde yapılan sayı numarasız tutanak.

konuda ünlü araştırmacı Hasluck Hristiyan azizlerin ve Bektaşî evliyaların özdeşleştirilmesi konusuna daha somut bir şekilde işaret etmektedir.²² Buna göre, Brod'daki mabet konusunda da Az. Nikola adının, bu azize duyulan saygı ve bağlılığın Bektaşîlerin Hıdır Baba'ya duydukları bağlılıkla ilişkilendirmesi amacıyla kullanıldığı olasılığı söz konusu olabilir. Böyle bir ilişkilendirmeye ilave destek olarak, Pırlepe yakınlarında bulunan Kanatlar köyündeki yerli halkın Az. Nikola olarak ikinci adıyla da andığı Dikmen Baba Tekkesi örneğini gösterebiliriz.²³ Bektaşîlerin anlattıkları rivayete göre, bu tekke Brod'daki Hıdır Baba Tekkesi'nin devamıdır.

Tebliğimizin konusu olan bu mabedin Az. Nikola – Hıdır Baba olarak adlandırılması nedeninin gerçekten sadece Hristiyan bir azizin Müslüman bir evliya ile ilişkilendirilmesinde yatıyorsa, o zaman yüzyıllar boyunca sürebilen ve hatta günümüz çağdaş koşullara da yansıyabilecek bir halk inancının hafızalarda bu kadar uzun süre ve derin iz bırakarak yaşamasının şaşırtıcı etkisi ortadadır.

²¹ Džemal ČEHAJLIĆ, *Deruiski redovi u Jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtnom na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo 1986, 173; M. CHOUBLIER, "Les Bektashies et la Roumelie", *Revue des Etudes Islamiques*, 1, Paris 1927, 427-453, 430.

²² Frederik William HASLUCK, *Christianity...*, 528.

²³ Kanatlar Köyü'nde 2003-2005 yılları arasında yapılan şahsi araştırmalar ; Елизабета КОНЕЦКА, Туриште - Бекташи во селото Канатларши, *Историја*, XLI, 1-2, Сојуз на историчарите на Р.Македонија, Скопје 2005, 63-67.